

Kulturdepartementet
postmottak@kud.dep.no

13. mai 2024

Innspill til arbeid for å styrke motstandskraft mot desinformasjon

Forlagenes betydning for en opplyst offentlig samtale

Forleggerforeningen viser til Regeringens kunngjøring om å utarbeide en strategi for å styrke befolkningens motstandskraft mot desinformasjon. Forleggerforeningen vil berømme kulturministeren for dette initiativet, som vi mener er riktig og nødvendig, slik den offentlige samtalen har utviklet seg. Grunnloven pålegger staten i det såkalte infrastrukturkravet å legge til rette for en åpen og opplyst samtale. Hva som skal til for at den offentlige samtalen faktisk er opplyst, er et helt grunnleggende premiss for en strategi som skal styrke befolkningens evne til å motstå desinformasjon.

Forleggerforeningen støtter beskrivelsen av behovet for en politikk der relevante aktører settes i stand til å bidra til å oppfylle grunnlovens infrastrukturkrav så det offentlige ordskiftet ikke bare er åpent, men også opplyst. Men da må man være oppmerksom på at alle redaktørstyrte sakprosautgivelser spiller en betydelig rolle. Ved siden av mediebedriftene som utgir dagspresse og etermedier, er forlagene helt vesentlige for å sikre at det offentlige ordskiftet er opplyst. I tillegg til skjønnlitteratur utgir norske forlag læremidler fra grunnskolen til høyere utdanning, fagbøker for høyere utdanning og akademika og populærvitenskapelig sakprosa for allmennmarkedet. Dette er helt avgjørende for befolkningens tilgang til kvalitetssikret informasjon og kunnskap på norske språk, skrevet av norske forfattere, eller også oversatt og publisert for det norske samfunnet.

Når plattformer og medier for ytringer defineres, må derfor bøkens betydning som redaktørstyrte medier inkluderes. Boken som medium og forlaget som institusjon representerer nettopp en form for ytringer med et redigert og kvalitetssikret innhold som korrigerer og veileder en offentlighet hvor opplysning fort kan drukne i innhold.

Vi vil derfor bidra med dette innspillet til Regjeringens arbeid med en strategi som styrker befolkningens motstand mot desinformasjon.

Generelt om Forleggerforeningen

Den norske Forleggerforening er en interesseorganisasjon for norske forlag som ivaretar faglige, juridiske og økonomiske interesser for norske forlag. Forleggerforeningen har i dag nærmere 100 medlemsforlag, som samlet står for omtrent 85 prosent av norsk forlagsomsetning, og gir ut allmennlitteratur og læremidler i alle format for grunnskole, videregående skole og høyere utdanning.

Arbeidet med ytrings- og trykkefrihet står helt sentralt i forlagenes samfunnsoppdrag og er grunnleggende for Forleggerforeningens arbeid. Gjennom utgivelsene utfordrer forlagene fastlåste forestillinger, sikrer samfunnets hukommelse, og gir rom for ny kunnskap, kritisk opposisjon og kunstnerisk nyskaping. Forlagene skal være grundige og modige i sine beslutninger om hva de publiserer, og er garantister for ytrings- og trykkefriheten ved at de sikrer at de viktige historiene kommer ut. Forleggerforeningen arbeider med ytringsfrihet både i Norge og internasjonalt, bl.a. gjennom World Expression Forum (WEXFO).

Om bredden av redaktørstyrte medier og en opplyst offentlig samtale

I drøftingen av ytringsfrihetens stilling og vilkår i Norge, legger Ytringsfrihetskommisjonen (YKOM) stor vekt på hvordan internett har påvirket demokratiet ved å fjerne terskler og portvoktere som kan hindre individer fra å ytre seg offentlig. Men baksiden av medaljen er stadig flere falske nyheter når ingen kvalitetssikrer ytringene, og også den voldsomme påkjenningen offentlig gapestokk i sosiale medier og «hat og hets» kan være for enkeltmennesker når stadig større deler av den offentlige samtalen ikke er redaktørstyrt eller underlagt faglige og etiske vurderinger.

YKOM peker på redaktørstyrte utgivelser som nødvendig motvekt til (des)informasjon, meningsutveksling og følelsesytringer i sosiale medier, men har utelatt forlagenes vesentlige bidrag til dette. Boken som ytring blir stående i offentligheten mye lengre enn aviser og etermedier. Bokutgivelser stiller også større krav til etterrettelighet og blir derfor enda kraftigere garantister for en opplyst samtale. Dette gjelder også forlagsutgitte tekster i moderne digitale redaktørstyrte profesjonstjenester som ikke utgis i bokform. Mellom bokens lange horisont og avisjournalistikkens korte, bringer tidsskriftartikler, essays og ekspertkommentarer gjennomarbeidede og aktuelle betraktninger til offentligheten.

Informasjonsoverfloden som kom med boktrykkerkunsten, gjorde det umulig å holde oversikt over ytringer og spredning av ytringer. Som svar oppstod de redaksjonelle institusjonene forlag og massemedier, som tradisjonelt har håndhevet ytringsfrihet og sensur. Dagens digitale informasjonsoverflod utfordrer dette paradigmat, og dermed også forlagene og avisene. Samtidig er situasjonen vesensforskjellig fordi både massemedienes og forlagenes publikasjoner er tilgjengelige digitalt, men konkurrerer med annet innhold på nettet. Den fysiske tilstedeværelsen av papirbøker, forfattersamtaler, høytopplesninger, foredrag og debatter er i tillegg både motvekt og supplement til den digitale oversvømmelsen.

Når forlagene hjelper frem og foredler stemmer til det offentlige ordskiftet skjer det langsomt, og i trygge og kvalitetssikrede rammer. Dette gjør det mulig å sikre andre typer ytringer, og deltagere, enn i det medibildet som forholder seg til oppdateringer dag-til-dag, og minutt for minutt. Forlagsutgivelsene styrker slik ytringer orientert mot kvalitet, som får frem lange tanker og argumentasjonsrekker. Dette opplyser og danner befolkningen, og gjør innbyggerne i stand til å gjenkjenne desinformasjon og villedende argumentasjon.

At bøkene, forfatterne og forleggenes virksomhet som premissleverandører og aktører i det norske offentlige ordskiftet ikke er omtalt av YKOM, har derfor tegnet et meget ufullstendig bilde av Norges ytringslandskap. Heller ikke den verdifulle vekselvirkningen mellom journalistikkens dagsaktuelle, og derfor tidvis litt nærsynte perspektiver, og forleggeriets, etter en langsommere produksjonsprosess, mer reflekterende, analyserende og grundige perspektiver, er synlig eller drøftet i YKOM.

Forlagenes utvikling av ytringer og ytrere skjer langsiktig og er kompetansestyrt. Å produsere en enkelt bok kan ta forfatter og forlag flere år, og utviklingen av viktige og kvalitetssterke forfatterskap kan ta årtier. Dette langsiktige arbeidet med å utvikle forfatterskap er minst like viktig på sakprosafeltet som det er for skjønnlitteraturen, selv om det ofte kan få mindre offentlig oppmerksomhet. Vi kan ikke se at slike investeringer i ytringskvalitet- og ferdigheter gjennom økonomiske ressurser, høy kompetanse og språklig raffinering foregår andre steder i den norske offentligheten, heller ikke i akademia.

I dagens offentlige ordskifte kan det koste mye å ytre upopulære meninger. Her gir forlagene ytrere viktig sikkerhet, både fordi ytringene deres er faglig kvalitetssikret gjennom utgivelsesprosessen, men også – ikke minst – fordi ytrerne har dedikerte og kompetente ressurser rundt seg hvis mediestormen blir stri. Forlagene utvider der med sin tradisjonelle portvokterrolle ved å også være portåpnere. Med forlagenes støtte kan mennesker som ikke i utgangspunktet er komfortable med å stå (alene) i offentlighetens lys, likevel fremme viktige meninger, perspektiver eller forskningsfunn.

Når forlaget tar risikoen det er å anta et verk tilfører forlaget vekt og betydning, og går god for å spre de meningene og den virkelighetsbeskrivelsen som ligger i utgivelsen. I dette ligger også forleggeriets vilje til å utfordre fastlåste forestillinger, sikre samfunnets hukommelse, og gi rom for ny kunnskap, kritisk opposisjon og kunstnerisk nyskaping.

Boken som ytring er et resultat av samarbeid mellom individ (forfatter) og institusjon (forlag). Dette samarbeidet, sammen med den større langsomheten og grundigheten som er mulig i arbeidet med en bokutgivelse, åpner også for en større dristighet når det gjelder å utfordre så vel form og sjanger som ytringsfrihetens konvensjonelle eller juridiske grenser. Forleggeriets utgivelser påvirker dagsorden. En utgivelse kan få stor betydning for samfunnsdebatten, for samfunnsgrupper og for enkeltpersoner og krever ofte en gjennomtenkt håndtering, også etisk. Verkets art avgjør hvilke krav utgivelsen som offentlig ytring vil sette til grundighet, varsomhet og forlagets mot. Et avgjørende element for å bevare ytringsfrihetens sterke posisjon i samfunnet er også at den stadig utfordres gjennom troverdige, redaktørstyrte institusjoner, og det gjør forlagene i minst like stor grad som andre mediehus.

Den offentlige samtalen må kunne skje på norske språk

For det norske demokratiet er det en grunnleggende del av infrastrukturen for ytringsfrihet at den offentlige samtalen kan skje på norsk. Norske borgere må kunne delta i den offentlige samtalen om det norske samfunnet på de norske språkene bokmål, nynorsk og samisk. For en åpen og opplyst offentlig samtale må borgerne ha tilgang til kilder for kunnskap og informasjon som er produsert og publisert på de norske språkene og for norske samfunnsforhold. Samisk og nynorsk står her i en særstilling, men bokmål møter også stadig økende press fra engelskspråklig påvirkning, ikke minst i academia.

Betydningen av at befolkningen kan lese lengre tekster

Vi bør som samfunn være dypt bekymret for negativ leseutvikling, spesielt blant barn og unge. Kan du lese er du påkoblet og har større muligheter for å lykkes. Språk, lesing og litteratur er grunnstener for ytringsfrihet og demokratiutvikling. Manglende leseferdigheter begrenser den enkeltes mulighet til å fordype seg og tilegne seg til informasjon og kunnskap, men det er også begrensende for det frie ord, ytringer og samfunnsdebatten. Leseferdigheter, og spesielt evne til kritisk lesing, leselyst er avgjørende både for hvorvidt den enkelte vil lykkes, for demokratiets utvikling og for vår framtidige verdiskaping. I en tid der alle kan publisere ytringer uten redaktørens kvalitetssikring og filter, er det stor enighet om betydningen av at barn og unge utvikler god evne til kritisk refleksjon.

Leserundersøkelser viser at unge bare leser når de må, andelen elever som ikke leser på fritiden steget fra 35 til 50 prosent på under 20 år¹. Forskning dokumenterer at leseferdighetene blant unge har gått tilbake, og norske 15-åringer har tilbakegang i leseferdigheter. Norge har også store kjønnsforskjeller, hver fjerde gutt ligger under kritisk grense i lesing for å kunne delta videre i utdanning og jobb². Skal vi opprettholde og utvikle det samfunnet og demokratiet vi har i dag, må samfunnets medlemmer være i stand til å lese, forstå og reflektere over tekster som er lengre enn en avisartikkel. Forlagene leverer som eneste institusjon lengre tekster med kvaliteter som engasjerer og underholder yngre lesere, tilgjengeliggjort i hele landet gjennom bokhandlere og biblioteker. Dette er ikke synliggjort eller anerkjent i YKOMs utredning.

Innhold i en strategi for å styrke motstandskraft mot desinformasjon

For å styrke og utvikle demokratiet er det like viktig å sørge for kvalitet i det ytringsrommet samfunnet til enhver tid holder seg med som det er å bidra til en bred deltagelse. Forlagene gjør begge deler. Et mangfold av forfatterstemmer og forlag gir en mer opplyst samfunnsdebatt. Forlagene har jobbet lenge og godt med å skape bredde og mangfold i sine utgivelser, for slik å sikre at ytringsrommet oppleves som åpent, bredt og i utvikling.

Gjennom redaktørstyrte utgivelser forvalter forlagsbransjen og mediebransjen et ansvar for å tilrettelegge for både bredde- og dybdekunnskap, for å utvikle kritisk tenking og dømmekraft, samt motivere for lysten til å lese og lære. Derfor er det avgjørende for et sterkt demokrati å ta vare på og styrke rammeverkene der sterke redaksjoner i forlagshusene og massemediene kan fortsette å satse på kvalitet og dybde.

Oppsummering

- For å styrke befolkningens evne til å motstå desinformasjon er det avgjørende å definere hva som må til for at den offentlige samtalen faktisk er opplyst.
- Alle redaktørstyrte sakprosautgivelser spiller en betydelig rolle for en opplyst offentlig samtale. Ved siden av mediebedriftene som utgir dagspresse og etermedier, er forlagene vesentlige, med utgivelser som dekker læremidler fra grunnskolen til høyere utdanning, fagbøker for høyere utdanning og akademia og også populærvitenskapelig sakprosa for allmenntilgangen.
- Boken som medium representerer ytringer med et redigert og kvalitetssikret innhold som korrigerer og veileder en offentlighet hvor opplysning fort kan drukne i innhold.
- Forfattere og forlags felles langsiktige arbeid med bokutgivelser og utvikling av forfatterskap er investeringer i ytringskvalitet og -ferdigheter gjennom økonomiske ressurser, høy kompetanse og språklig raffinering som ikke foregår andre steder i den norske offentligheten, heller ikke i akademia.
- Skal befolkningen motstå desinformasjon må den ha tilgang til kvalitetssikret informasjon og kunnskap på norske språk, skrevet av norske forfattere, eller også oversatt og publisert for det norske samfunnet.
- Det er avgjørende for et sterkt demokrati å ta vare på og styrke rammeverkene der sterke redaksjoner i forlagshusene og massemediene kan fortsette å satse på kvalitet og dybde. Både for å utvikle kritisk tenking og dømmekraft og for å motivere for lysten til å lese og lære.

Trine Skei Grande (s)
administrerende direktør